

ПИТАННЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА В «ЩОДЕННИКАХ ІВАНА ЧЕНДЕЯ»

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(47).

УДК 82.0:821. 161.2.09(477.87)

DOI:10.24144/2663-6840/2022.1(47).124—129.

Ференц Н.С. Питання літературознавства в «Щоденниках Івана Чендея»; кількість бібліографічних джерел – 8; мова українська.

Анотація. У статті досліджується питання літературознавства у щоденникових записях І. Чендея. Зроблено аналіз його висловлювань про основні функції художньої літератури, її національну своєрідність, специфіку, місце серед інших видів мистецтва. Значна увага приділена судженням про сприйняття художнього твору читачем, рекомендаціям неодноразово перечитувати високохудожні тексти, вихованню естетичних смаків, критиці вульгарно-соціологічних підходів до мистецтва. І. Чендей підкреслював, що насолоджуватися мистецтвом може лише мистецьки вихована людина.

Розглядаються глумачення І. Чендеем таланту, природної обдарованості, характеризуються складники таланту, зокрема працелюбність, адже велике мистецтво завжди супроводжувала велика праця, здатність відчувати силу і красу слова, чути його мелодію і звук, бачити барви і тони, уміння проникати у таємничий світ людської душі, давати об'єктивну оцінку складним явищам і процесам, у простому, незначному розгледіти непросте і велике. Згадуються критичні судження письменника про бездарність і графоманство. Серед бездар і графоманів таланту, за спостереженням І. Чендея, «скрутно і сутужно».

Приділяється увага таємницям художньої творчості, творчому процесу, який сповнений напруженням, мобілізацією сил і водночас великою радістю. Аналізуються думки І. Чендея про свободу творчості, відсутність права на художнє самовиявлення, «окови регламентів», на думку письменника, шкодять мистецтву, знищують таланти. Порушується питання про літературну критику, яка повинна піднімати письменника, вчити читача бачити прекрасне, умінню насолоджуватися змістом і формою художнього твору. Акцентовано, що літературний критик, як і письменник, повинен бути чутливо-емоційною людиною, уміти захоплюватися усім талановитим. За словами І. Чендея, критика – не прокурор і не сектор нагородження відзнаками.

Розглядаються висловлювання І. Чендея про специфіку драми, у якій важлива роль належить ситуаціям, дії, характерам.

У полі зору митця – композиція і сюжет, які повинні бути «стрункими і вродливими», обов'язкова художня деталь, що надає образності й лаконізму. Зроблено висновок, що І. Чендей у щоденникових записях торкався багатьох проблем літературознавства, думки про мистецтво доповнюють його творче обличчя, вони не втратили свого значення.

Ключові слова: Іван Чендей, талант, творча особистість, творчий процес, графоманство, свобода творчості, критика.

Постановка проблеми. І. Чендей відомий не лише як прозаїк, автор оповідань, новел, повістей, романів, публіцист, літературний критик, автор передмов до книжок, рецензій, літературних портретів, він зарекомендував себе і як літературознавець, про це свідчать його щоденникові записи. У «Щоденниках Івана Чендея» знаходимо цікаві міркування про специфіку художньої літератури, національні особливості мистецтва, творчий процес, роль композиції, сюжету, художніх деталей, мови.

Актуальними є думки письменника про талант, свободу творчості, вульгарний соціологізм, зміст і форму художнього твору, літературну критику. Найчастіше висловлювання І. Чендея з питань літературознавства лаконічні, але вони місткі за змістом, цікаві за образною формою викладу думок.

Аналіз досліджень. Упродовж десятиліть літературознавці досліджували художні твори письменника. Помітний внесок у вивчення його творчості зробили Микола Жулинський, Олекса Мишанич, Василь Марко, Дмитро Федака, Сидір Кіраль, Гелія Шевченко, Микола Васьків, Ольга Козій. До проблем літературознавства у «Щоденниках Івана Чендея» науковці ще не зверталися.

Мета статті. Проаналізувати висловлювання І. Чендея, які стосуються проблем літературознавства.

Методи та методика дослідження. Серед методів, за допомогою яких розкрито поставлену проблему, виокремлено текстологічний і аксіологічний.

Виклад основного матеріалу. Літературознавчий світ І. Чендея виразно постає у його щоденникових записях. Тут порушуються актуальні проблеми теорії мистецтва: функції мистецтва, місце літератури серед інших видів мистецтва, творча особистість митця, психологія творчості, свобода творчості, автор і читач, специфіка літературної критики, poetика твору.

Письменицьке слово, на думку І. Чендея, «має стати борцем за гуманність, за людину, воювати проти п'ятери» [Щоденники, кн. II, с. 18], піднімати до висот, до правди, збагачувати розум і почуття читача, «стояти на варті інтересів честі, правди, добра» [Щоденники, кн. II, с. 73], «бути правдивим дзеркалом душі і життя народу», кликати до краси, наповнювати «бажанням бути кращим, радіти, що ти людина» [Щоденники 2021, кн. I, с. 187].

І. Чендей стверджував, що твір «можна вважати справжнім мистецтвом, коли він пробуджує співзвучність в серці читача, знаходить у його серці відгомін. Тоді доля поета стає долею і думами читача, тоді поет зливається з читачем» [Щоденники 2021, кн. I, с. 65]. Твір мистецтва, наголошував Іван Чендей, може бути цікавим, «коли дійде до серця як

красою форми, так і глибиною мислі, гостротою проблем» [Щоденники 2021, кн. II, с. 102]. Він слушно зауважував, що не кожен, хто навчився читати, спроможний зрозуміти твір, відчути його красу. «Не кожному зрячому і чуучому, – підкреслював письменник, – під силу збагнути красу, гармонію і високу облагороджуючу силу витворів мистецтва, культури, архітектури і музики. Чому ж ми вважати повинні, що кожен спроможний зрозуміти твір мистецтва літератури тільки тому, що впізнає літери, вміє складати їх до слів і писати? Зрештою, в істинному мистецтві завжди є той чар, що розкривається тільки натурам чутливим і сприйнятливим, тим, які в собі таять теж бодай щось від таланту» [Щоденники 2021, кн. II, с. 92]. Людина естетично не розвинута, емоційно бідна, на його переконання, не може повноцінно зрозуміти твір, відчути його красу.

І. Чендей застерігав письменників від думки, що «читач – дурник, якому все треба розчавкати, розім'яти, як малій дитині, і так подати до рота. Так можуть думати тільки ті, які не вміють, розучилися самі думати» [Щоденники 2021, кн. I, с. 201]. Він стверджував, що література покликана виховувати естетичні почуття читача, розвивати його фантазію. Радив читати «великі твори», перерахувати їх «знову і знову», вважав, що нове прочитання відкриватиме нові світи пізнання, нові таємниці краси» [Щоденники 2021, кн. II, с. 660]. Щиро зізнався, що був би щасливим, якби знав, що читач відклав його книжку й сказав, що, не прочитавши її, був би трохи біднішим.

І. Чендей умів помічати талановите і захоплюватися ним. Згадував чоботаря, перед вітриною якого зупинялися люди, дивилися на взуття і на те, як він працював. «Я ж сам хотів би, – згадував письменник, – у своїй роботі літературній зрівнятися з тим шевцем... Я хотів би, щоб моїми творами зачитувалися так, як заглядалися на взуття шевця» [Щоденники 2021, кн. I, с. 65].

Щоб насолоджуватися мистецтвом, писав І. Чендей, читач мусить бути «емоційно сприйнятливим», мистецьки освіченою людиною, «є багато, вельми багато людей, які не можуть насолоджуватися мистецтвом не тільки тому, бо вони в ньому є невігласами, але й просто воно їм недоступне внаслідок емоційної тупості» [Щоденники 2021, кн. I, с. 230].

І. Чендей зізнався, що часто зустрічав людей, які нічого не тямали в мистецтві, але «лізли зі своїми судженнями, уподобаннями, присудами» [Щоденники 2021, кн. I, с. 231]. Його обурила критика секретаря Закарпатського обкому по ідеології Віталія Шамовського картини Єлизавети Кремницької «Портрет матері». Компартійний ідеолог побачив у картині лише сум, приреченість. Таке судження І. Чендей назвав вульгарно соціологічним і слушно зауважив, що В. Шамовський «грубо заперечує старість, сум, настрої осені, непогоди, помирання», але «бідним був би чоловік, коли б він тільки сміявся, тільки радів від безтурботного дитинства до глибокої старості, що овіяна і благородним згасанням, і смутком легким зав'явання,... яким бідним роком

був би той, коли б не було осені і зими. Той світ, у якому б всі картини розцвітали лише посмішками, веселили нас, був би одноманітним й безбарвним» [Щоденники 2021, кн. I, с. 232].

Велике мистецтво, стверджував Іван Чендей, – вічне, талановите слово потрібне у всі часи. Політичні діячі, за словами письменника, «часто помирають живими ще, митці часто починають тільки жити, коли помирають» [Щоденники, кн. I, с. 290]. Митці народжуються і не помирають..., митці тільки народжуються [Щоденники 2021, кн. I, с. 251].

Порівнюючи художню літературу з іншими видами мистецтва, І. Чендей зазначав, що жоден вид мистецтва не має тої сили, що мистецтво слова. «Саме словом ближче, аніж іншими засобами (звуками музики, різцем, пензлем), наголошував він, – можна дійти до сердець і розумів людських» [Щоденники 2021, кн. II, с. 403].

Головним критерієм для визначення вартості художнього твору, на думку І. Чендея, крім вагомості змісту, є естетична цінність твору. Він стверджував, що естетичні почуття людини розвиваються, зізнався, що його розуміння прекрасного і здатність захоплюватися ним з віком стали «набагато вираженіші, могутніші, бо вони осмислені, життєвим досвідом збагачені» [Щоденники 2021, кн. II, с. 667].

Після відвідин виставки почесного члена Академії мистецтв СРСР німецького живописця Отто Нагеля І. Чендей зробив у щоденнику захоплений запис: «Мистецтво починається там, коли ти дивишся на полотно, дивишся на мармур і забуваєш, що це мармур, дивишся на бронзу і забуваєш про бронзу як метал, сплав... тобто, коли ти зливаєшся внутрішньо з душею митця чи то живого актора, чи давно померлого, але живого в тій душі і тим самим серцем, що його вклав у твір, який завдяки цьому став безсмертним» [Щоденники 2021, кн. I, с. 159].

Захоплено писав І. Чендей про виступ Закарпатського народного заслуженого хору в Колонному залі Спілок: «Хор співав так емоційно, любовно, охоче... Серце раділо, хвилювалося, співало за той успіх, що прийшов як наслідок великої мозильної праці, став результатом любові до пісні, до рідного мистецтва, успіх, що славить Закарпаття, хор якого є світлою сторінкою в його такій гіркій історії» [Щоденники 2021, кн. I, с. 173].

На переконання І. Чендея, мистецтво повинно мати національні ознаки. «Позбавати його національних ознак, – стверджував письменник, значить вирвати серце і випустити кров з живого організму» [Щоденники 2021, кн. I, с. 244]. Він наголошував, що митець повинен мати свою батьківщину, яку любить серцем, думами, кров'ю, його батьківщина повинна бути в його творах. Істотним недоліком роману М. Тевельова «Свет ты наш, Верховина» І. Чендей вважав відсутність у творі Закарпаття «з його прекрасними людьми, з золотим гірським сонцем, з чистим небом, з уквітчаними ланами, рясними садами» [Щоденники 2021, кн. I, с. 38]. Ця думка І. Чендея збігається з концепцією Й.Г. Гердера, який писав, що національна культура завжди

пов'язана з природою, географічним середовищем, в умовах якого сформувалася і розвивалася. Це середовище зберігає дух народу, який виражається у його світосприйнятті, обрядах, фольклорі.

Визначальним у творчості І. Чендей вважав талант, назвав його першоосною, алмазом, самородком золота, народною власністю, яка має оберігатися державою як дорогоцінний скарб, що належить не лише тому поколінню, яке його дало на світ, що належати має і тим поколінням, які придуть» [Щоденники 2021, кн. I, с. 327].

Справжній письменник, за переконанням І. Чендея, починається з вродженого таланту. Талант, – писав митець, – це сукупність ряду факторів, які піднімають його над іншими. У поняття таланту він включав відчуття слова, істинний талант, на його думку, полягає в незвичайно тонкій проникливості і не лише у зміст слів, але і в звуку. «Письменник, – зазначав І. Чендей, – мусить відчувати пульс мови» [Щоденники 2021, кн. I, с. 299]. Він зізнавався: «Люблю слово і гармонію слів. Люблю ритм слова як в поезії, так і в прозі, добре знаю, що у слів є свої закони і правила» [Щоденники 2021, кн. I, с. 225]. Прекрасну мову він порівнював із дзвоном бронзи, вічністю граніту, красою мармуру.

І. Чендей вважав мову першоосною літератури, підкреслював, що в мові виявляється інтелект і культура письменника. Письменник, за його словами, «повинен вільно орудувати словом..., чути вухом його мелодію і звук, його гармонійний плин в сполуці ряду слів, серцем відчувати його внутрішній зміст, який має велику, динамічну силу, є духом, кров'ю, нервом самого слова, як о матеріалізованій формі мислення» [Щоденники 2021, кн. I, с. 119]. Письменник, на переконання І. Чендея, починається там, де він вміє чути слово». Він зобов'язаний «вільно орудувати словом, як орач плугом, дроворуб сокирою, косар сокою». У глухих письменників, стверджував І. Чендей, слово «недоладне, не зігріваюче, воно не гріє, а холодить» [Щоденники 2021, кн. I, с. 119].

І. Чендей з прикрістю зазначав, що у письменників Закарпаття старшого покоління мова – «ахілєсова п'ята», слабе місце. Захоплюючись «теплим і щирим, наповненим Закарпаттям» талантом Й. Жупана, він звертає увагу на «слабу сторону його творів – мову»: пише він російською, але ж мова його холоднувато-роблена, біднувата, без тої краси і принадності, що характеризує мову інших росіян, до всього – майстрів ніжних і ласкавих, щедрих у слові» [Щоденники 2021, кн. II, с. 83]. Іван Чендей справедливо називає Й. Жупана представником того світу, який пов'язаний з будителями і просвітянами, тією останньою ланкою, яка в'яже «себе по мові з сучасністю лише умовно». Він підкреслював, що духовну сутність закарпатців слід передавати їх мовою, тією мовою, яку вони зберегли, відстояли у боротьбі проти тривалої асиміляції.

Таке розуміння значення мови збігається з твердженням німецького філософа М. Гайдеггера, який писав: «Мова – це обшир, тобто дім буття. Суть мови не вичерпується ані у значенні, ані не є

вона чимось знаковим, чи таким, що можна виміряти гаслами. Оскільки мова – це дім буття, то дістаємося до сущого в той спосіб, що постійно переходимо через цей дім» [Гайдеггер 1996, с. 192].

У талант І. Чендей включив відчуття душі, вміння проникнути у її світ, підвищену готовність реакції, вразливість, неспокій. Талановита людина, на його думку, не може бути холодною і спокійною – такою може бути лишень на вигляд. «Самозаспокоєння заколисує, заколисаний спить». «Хочу бурі, стремління вперед – заявляв письменник» [Щоденники 2021, кн. I, с. 192]. Він вважав, що кожен нерв письменника «має бути оголеним – нехай його палить люття натовп товстошкурих «заздрісників, нехай його палить гнів тих, кому він вказав на їх нікчемність» [Щоденники 2021, кн. I, с. 224]. Подібну думку висловив І. Франко у листі до О. Рошкевича. Він писав, що «талант – се властиво більша вразливість нервова на певні враження і більша спосібність задержувати ті враження і викликувати їх наново» [Франко 1956, с. 52].

І. Чендея вражала чутливість В. Стефаніка, який «увесь був з нервів, увесь був перечулений до болю в кожній клітині. Подібних за силою чутливості у світі більше немає» [Щоденники 2021, кн. II, с. 661]. Він стверджував, що для письменника велике значення має мобільність його чуттєво-емоційного стану.

Особливість таланту, підкреслював І. Чендей, не лише у вмінні «бачити глибше і ширше за інших, але й бачити те, чого інші не бачать, це здатність розуміти більше, уміти давати оцінку явищам і процесам» [Щоденники 2021, кн. I, с. 352]. А ще уміти в простому, здавалось би незначному, розгледіти велике і непросте.

Розмірковуючи над проблемою мілкотем'я, письменник слушно зауважував, що треба швидше за все «поміркувати не над мілкотем'ям, а над «мілкоплаванням», пам'ятаючи, що майстер міліну поглиблює, прості речі піднімає до високого, а ремісник великі теми робить мілкими невмінням проникати, поглиблювати.

І. Чендей наголошував, що талант неможливий без працелюбності, одержимості від праці, що в літературі нема легкого шляху, «є легка хода, легке ставлення до мистецтва. Отоді все легко, дуже легко й закінчується, відчувається легкий розрахунок – читач, народ забуває такого, скидає його й мистецтво з свого рахунку безжалісно, нещадно випльовує» [Щоденники 2021, кн. I, с. 171]. Одержимість у праці в поєднанні з талантом здатне народжувати істинні твори. Велике ніколи не народжувалося в лінощах, його створювала наполеглива, мозильна праця, породжував напружений труд.

Справжній твір, писав І. Чендей, забирає багато праці, горіння, сповнений сумнівами. Він порівнював працю письменника з працею архітектора, хлібороба, весляра, прикутого до галери. Зазначав, що ми не навчилися працювати по великому, а «від невміння працювати багато бід. Звідси і невдоволення собою, звідси і зневіра» [Щоденники, кн. I, с. 191]. Радив літераторам не поспішати з публі-

кацією творів, написане має полежати, охолонути до наступної роботи, необхідно викреслювати небов'язкове, доробляти написане.

І. Чендей дорожив званням письменника. Ставши членом Спілки письменників, заявляв: «Боже, який великий аванс мені дали» [Щоденники 2021, кн. I, с. 20]. Він склав своєрідний маніфест письменника. На його переконання, письменник повинен бути порядною людиною, як усі порядні люди, «тільки трошки поряднішим», багато знати, як кожен освічений, «тільки трошки більше», відчувати, як усі люди, але трохи глибше і точніше», ненавидіти, як усі ненавидять зло, «тільки пекучіше, непримиренніше», бути правдивим, як кожен чесний, «тільки правдивішим», бачити більше, відчувати сильніше, хвилюватися, «де інші залишаються холодними і байдужими» [Щоденники 2021, кн. I, с. 223]. На питання, ким є письменник сином чи слугою, відповідав: «Добре, коли письменник є сином, і слугою свого народу» [Щоденники 2021, кн. I, с. 239].

І. Чендей був дуже вимогливим до себе і самокритичним. Бувало, висловлював сумніви, чи достойний високого звання письменника, бо ще «далекій від справжньої, високої літератури». Ця вимогливість, відвертість межує з якоюсь безборонністю. Першого січня 1954 року записав у щоденнику, що зробив у десять разів менше, ніж міг би зробити «при більшій серйозності, наполегливості, сміливості». Часто дорікав собі загубленими днями, коли нічого не зробив, зізнався: «Дні, коли я працював багато, були завжди найщасливішими. Дні, коли я не робив нічого після повних праці днів, були для мене проміжком концентрації – нагромадження сил, і я з трепетним чуттям чекав добрих трудових днів, в яких є і велика мука і ще більше радість» [Щоденники 2021, кн. I, с. 207]. Він нарікав, що допускав великі розриви між писаннями окремих творів, заявляв, що зобов'язаний писати краще за досі написане. Свої успіхи називав скромнішими, ніж мали б бути.

Написавши на замовлення «Закарпатської правди» нарис «Свято великої величі», зізнався, що публікація вийшла неякісною, що міг зробити її кращою, але мав для підготовки лише один день. «Знаючи, що можу зробити і кращий матеріал, залишаюся невдоволений нарисом» [Щоденники 2021, кн. I, с. 23].

Праця митця, писав І. Чендей, це не лише напруження, мобілізація сил, вона сповнена великою радістю і насолодою, «радісна теплом, яснотою думки, красою у слові», прекрасний процес творчості, «коли творець знає, що треба, як треба» [Щоденники 2021, кн. I, с. 120].

І. Чендей вважав, що талант – це героїзм, він нерідко зобов'язує до боротьби, міра таланту визначається мужністю, достоїнством, готовністю постояти за переконаність. Таланти не бояться інших талантів, для них страшні бездари, які уявили себе талантами. «Таланту, – наголошував письменник, – завше приходилося скрутно і суцужно серед сірості і посередності» [Щоденники 2021, кн. I, с. 364]. Сірість і посередність, за словами І. Чендея, метуш-

лива, тріскотлива і порожня. Бездари не терплять таланту, плетуть інтриги, цькують. Він характеризує бездар критичними епітетами: верткі, спритні, проникливі, нахабні, називає їх «штовхунами», які працюють ліктями, втішають себе ілюзією, що «створять» мистецтво. Але ліктями, зауважує І. Чендей, «можна розштовхати публіку перед кафе, та не можна ліктями прокласти собі дороги в літературі» [Щоденники 2021, кн. I, с. 239].

До храму, як наголошував І. Чендей, ніколи не входять, штовхаючись ліктями. «Є такі релігії, де до храму велено входити босоніж, знімаючи взуття. У храм мистецтва нерідко входять і розштовхуючи, і орудуючи ліктями, і вносячи бруд у серцях (не кажучи про взуття), в головах. І не дивно, що в цьому храмі нерідко стільки смороду. Але храм залишається все ж таки храмом. Бо саме життя невидимим нагаєм з храму виганяє нечестивих» [Щоденники 2021, кн. I, с. 236].

І. Чендей не обійшов увагою і проблему свободи творчості. Заявляв, що відсутність свободи творчості, права на художнє самовиявлення шкодить мистецтву. Там, де немає свободи творчості, де «на думку і слово кладуть окупи умовностей, регламентів, мистецтво скніє і нидіє, таланти гинуть» [Щоденники 2021, кн. II, с. 156]. Особливу огиду викликали у нього цензори, держиморди, які запопадливо працювали, щоб створювати нестерпні умови для тих, що терпіли «муки над словом». Вони вимагали від письменників всюди притикати, пришпилювати, прив'язувати, прикладати партію, партійну організацію, слово «комуніст».

Прочитавши статтю про російського символіста А. Белого (ж. «Вопросы литературы», 1974, № 6), в якій поет характеризувався як «писатель разносторонний и глубоко противоречивый», І. Чендей з прикритістю зазначив, що той, хто оглядатиме літературний процес 1940–1950–1960–1970 та інших років, «не зможе сказати про жодного члена СП «писатель разносторонний и глубоко противоречивый», бо «всі ми пострижені під один гребінець, жодному не дано і не дозволено бути ані різностороннім, ні тим більше суперечливим. Всі ми гладенькі, чистенькі, прилизані і причесані, рівненькі й пряменькі, а до всього – до нудоти сіренькі» [Щоденники 2021, кн. II, с. 79]. Є у цих судженнях І. Чендея доля істини, але вони надто категоричні.

І. Чендей вважав, що в розвитку літератури значна роль належить критиці. Критика, як і наука, за його словами, «не може обійтися без трепетного чуття. Воно є навіть в сухих математичних формулах. Інакше вони, формули, не родились би на світ» [Щоденники 2021, кн. I, с. 175]. Критика, на його думку є наукою і мистецтвом, вона покликана піднімати письменників і вчити читачів бачити прекрасне. Критик повинен володіти художнім чуттям, бути людиною емоційною, уміти захоплюватися усім талановитим. «Критика не може бути ані прокурором, ані сектором нагородження відзнаками» [Щоденники 2021, кн. I, с. 268].

Згадуючи «на диво безбарвний, млявий виступ» Л. Новиченка на пленумі Спілки письменни-

ків 15 лютого 1958 року, І. Чендей зауважував, що критики у нас є реєстраторами літературних явищ, критика «хвора» тим, що не спрямовує літературу, не стоїть на аванпостах, а плентається підтюпцем за літературою». Він згадував одного хитрого критика, не називаючи прізвища, який ніколи не відважувався першим висловити свою думку про твір, чекав, поки інші висловлять, тоді «вже й сам розтуляв рота. Тримав ніс за вітром, через що нерідко мусив обернутися, як флюгер. Від того, що винюхував різні запахи, нарешті втратив почуття нюху» [Щоденники 2021, кн. I, с. 195].

У «Щоденниках Івана Чендея» є цікаві міркування про специфіку драми. «Драматичний твір, – писав І. Чендей, – це ситуації, слово героїв, дія, характери. Від ситуацій – розвиток характерів, в розвитку характерів – дія, в дії – сюжет, фабула. Події – засіб для найповнішого виявлення характеру» [Щоденники 2021, кн. I, с. 180]. Коли характери «стоять поряд, коли вони взаємодіють», тоді допомагають один одному чіткіше виразитися.

І. Чендей стверджував, що з поганої п'єси неможливо зробити хороший спектакль. До такого висновку він прийшов, ознайомившись із п'єсою В. Минка «Не називаючи прізвищ», в якій відсутні психологічні малюнки, але є багато випадкового і невмотивованого. Основним недоліком п'єси В. Сухомлинського вважав відсутність динамічного сюжету, «тої заведеної пружини, яка допоки не розвіється до кінця, рухає всім ходом подій, усіма подіями, які рухає пружина годинниковим механізмом» [Щоденники 2021, кн. I, с. 40].

Душею художнього твору, його пульсом, ароматом і піснею І. Чендей вважав психологізм. Дійсно, немає нічого цікавого, ніж внутрішній світ людини, її думки, переживання, зумовлені зовнішніми і внутрішніми чинниками.

Значну увагу він приділяв композиції худож-

нього твору. Композиція, за його словами, – це «склад, фігура, постава». Вони повинні бути стрункими, вродливими, принадними, як струнке, добре складене тіло. Письменник, як і архітектор, повинен знати і усвідомлювати значущість кожної деталі, не говорячи вже про роль кожного образу. «Коли ти будеш знати і усвідомлювати значимість кожної деталі, – зазначав письменник, – у тебе не буде випадкових, висячих в повітрі деталей... і твір буде композиційно струнким, а не рихлим, уривчастим» [Щоденники 2021, кн. I, с. 25]. І. Чендей називав деталь, яка не виконує важливої функції, «пустопорожнім брязкальцем навіть в разі, якщо деталь справді барвіста, гарна, добре помічена» [Щоденники 2021, кн. I, с. 397].

І. Чендей порушував проблему сучасності літератури, наголошував, що «сучасним може бути твір на тему далекого від нас світу, коли написаний він з позицій сучасності» [Щоденники 2021, кн. II, с. 102].

Висновки. «Щоденники Івана Чендея» відкривають письменника і як літературознавця. Висловлені відомим митцем думки про специфіку художньої літератури, її функції, національні особливості мистецтва, талант письменника, творчу особистість, творчий процес, свободу творчості, поетику художнього тексту (мову, композицію), особливості драматичного роду свідчать про широкую освіченість автора, глибокі знання нашої історії і культури, добротну філологічну підготовку. Міркування І. Чендея, які стосуються питань літературознавства, лаконічні, але місткі за змістом, цікаві за формою представлення. Вабить оригінальність, образність викладу матеріалу, високий емоційний заряд. Думки І. Чендея про мистецтво слова – зразок художнього літературознавства, вони суттєво доповнюють індивідуальне творче обличчя письменника, допомагають збагнути різнобічність і невичерпність його таланту.

Література

1. Гайдегер М. Навіщо поет? Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. С. 182–197.
2. Жулинський М. Іван Чендей: художнє формування національного образу світу. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Творчість Івана Чендея в загальноукраїнському літературному контексті. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. 14–16 травня 2007 року. Ужгород: Говерла, 2007. Вип. 11. С. 11–13.
3. Жулинський М. І світ земний, і світ духовний... Сумуючи за спілкуванням із Іваном Чендеєм. *Іван Чендей у колі сучасників*. Збірник спогадів, статей, есе, художніх творів, бібліографічних джерел. До 95-річчя від дня народження письменника. Ужгород: РІК-У, 2017. С. 9–16.
4. Кіраль С. Ніс у своїй душі сонце любові до людей та України: Штрихи до епістолярного портрета Івана Чендея. *Іван Чендей у колі сучасників*. Збірник спогадів, статей, есе, художніх творів, бібліографічних джерел. До 95-річчя від дня народження письменника. Ужгород: РІК-У, 2017. С. 336–390.
5. Ференц Н. Іван Чендей як літературний критик. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Творчість Івана Чендея в загальноукраїнському літературному контексті. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 14-15 травня 2007 року. Ужгород: Говерла, 2007. С. 166–171.
6. Франко І. Лист до Ольги Рошкович. Твори: у 20 т. Київ: Державне видавництво художньої літератури. 1956. Т. 20. С. 49–54.
7. Щоденники Івана Чендея. Літературно-художнє видання: Книга I / упоряд. Марія Чендей-Трещак. Ужгород: РІК-У, 2021. 640 с.
8. Щоденники Івана Чендея. Літературно-художнє видання: Книга II / упоряд. Марія Чендей-Трещак. Ужгород: РІК-У, 2021. 688 с.

References

1. Gaidegger M. (1996) Navishcho poet? Slovo. Znak. Dyskurs. Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky XX st. [More than a poet? Word. Sign. Discourse. An anthology of world literary and critical thought of the 20th century] / za red. M. Zubrytskoi. Lviv: Litopys. S. 182–197 [in Ukrainian].
2. Zhulynskiy M. (2007) Ivan Chendei: khudozhnie formuvannya natsionalnogo obrazu svitu [Ivan Chendei: artistic formation of the national image of the world]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*. Tvorchist Ivana Chendeia v zahalnoukrainskomu literaturnomu konteksti. Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii. 14–16 travnia 2007 roku. Uzhhorod: Hoverla. Vyp. 11. S. 11–13 [in Ukrainian].
3. Zhulynskiy M. (2017) I svit zemnyi, i svit dukhovnyi... Sumuiuchy za spilkuvanniam iz Ivanom Chendeiem [Both the earthly world and the spiritual world... Missing communication with Ivan Chendei]. *Ivan Chendei u koli suchasnykiv*. Zbirnyk spohadiv, statei, ese, khudozhnikh tvoriv, bibliohrafichnykh dzherel. Do 95-richchia vid dnia narodzhennia pysmennyka. Uzhhorod: RIK–U. S. 9–16 [in Ukrainian].
4. Kiral S. (2017) Nis u svoii dushi sontse liubovi do liudei ta Ukrainy [He carried the sun of love for people and Ukraine in your soul]: Shtrykhy do epistoliarneho portreta Ivana Chendeia. *Ivan Chendei u koli suchasnykiv*. Zbirnyk spohadiv, statei, ese, khudozhnikh tvoriv, bibliohrafichnykh dzherel. Do 95-richchia vid dnia narodzhennia pysmennyka. Uzhhorod: RIK–U. S. 336–390 [in Ukrainian].
5. Ferents N. (2007) Ivan Chendei yak literaturnyi krytyk [Ivan Chendei as a literary critic]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*. Tvorchist Ivana Chendeia v zahalnoukrainskomu literaturnomu konteksti. Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii 14–15 travnia 2007 roku. Uzhhorod: Hoverla. S. 166–171 [in Ukrainian].
6. Franko I. (1956) Lyst do Olhy Roshkovych [A letter to Olha Roshkovych]. Tvory: u 20 t. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury. T. 20. S. 49–54 [in Ukrainian].
7. Shchodennyky Ivana Chendeia (2021) [Diaries of Ivan Chendei]. Literaturno-khudozhnie vydannia: Knyha I / uporiad. Mariia Chendei-Treshchak. Uzhhorod: RIK–U. 640 s. [in Ukrainian].
8. Shchodennyky Ivana Chendeia (2021) [Diaries of Ivan Chendei]. Literaturno-khudozhnie vydannia: Knyha II / uporiad. Mariia Chendei-Treshchak. Uzhhorod: RIK–U. 688 s. [in Ukrainian].

QUESTIONS OF LITERARY STUDIES IN THE «DIARIES OF IVAN CHENDEY»

Abstract. The article is devoted to the of literary studies in I. Chendei's diaries. An analysis of his statements about the main functions of fiction, its national identity, specificity, and place among other types of art was made. Considerable attention is paid to judgments about the reader's perception of a work of art, recommendations to repeatedly reread highly artistic texts, education of aesthetic tastes, criticism of vulgar and sociological approaches to art. I. Chendei emphasized that only an artistically educated person can enjoy art.

I. Chendei's interpretations of talent, natural giftedness are considered, the components of talent are characterized, in particular, diligence, because great art has always been accompanied by great work, the ability to feel the power and beauty of words, hear its melody and sound, see colors and tones, the ability to penetrate into the mysterious world of the human soul, to give an objective assessment of complex phenomena and processes, to see the difficult and the great in the simple and insignificant. Mention is made of the writer's critical judgments about ineptitude and sleight of hand. According to I. Chendei, it is «difficult and painful» among talentless and graphomaniacal talent.

Attention is paid to the secrets of artistic creativity, the creative process, which is full of tension, mobilization of forces and at the same time great joy. I. Chendei's thoughts on freedom of creativity, lack of the right to artistic self-expression, “shackles of regulations”, according to the writer, harm art and destroy talents are analyzed. The question of literary criticism is raised, which should raise the writer, teach the reader to see the beautiful, the ability to enjoy the content and form of the work of art. It is emphasized that a literary critic, like a writer, must be a sensitive and emotional person, able to admire all the talented. According to I. Chendei, criticism is not the prosecutor's office and not the awarding sector.

I. Chendei's statements about the specifics of drama, in which situations, actions, and characters play an important role, are considered.

In the artist's field of vision is the composition and the plot, which must be “slender and beautiful”, an obligatory artistic detail that provides imagery and conciseness. It was concluded that I. Chendei touched on many problems of literary studies in his diary entries, thoughts about art complement his creative face, they have not lost their significance.

Keywords: Ivan Chendei, talent, creative personality, creative process, graphomanship, freedom of creativity, criticism.

© Ференц Н., 2022 р.

Надія Ференц – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; nadia.ferenc@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/000-0001-8598-5387>

Nadia Ferents – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Literature Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; nadia.ferenc@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/000-0001-8598-5387>